

Borcsa János

Egykori Jékely-kötet mai olvasatban

Jékely Zoltán kor- és nemzedéktársai közül 1964-ben Weöres Sándor jelentkezett számottevő verseskötettel (*Tűzkút*), amint ez egy hosszabb jelenkori irodalomtörténeti periódust összefoglaló mű értékrendállító kísérletéből kiolvasható.¹ Ennek a nemzedéknek a sorában tartják számon különben Radnóti Miklóst, Vas Istvánt, Rónay Györgyöt, Takáts Gyulát, Képes Gézát, Kálnoky Lászlót, Csorba Győzőt, Weöres Sándort például. Irodalomtörténeti áttekintések és a Jékelyről készült monografikus tanulmány is tehát a Nyugat harmadik nemzedékének írói sorában tárgyalja a felsoroltakat, akik az 1930-as évek első felében indultak, illetve jelentkeztek kötetekkel. Kiemelten Kenyeres Zoltán tanulmányaira, A „harmadik nemzedék” fogadtatása és A magyar líra 1945-től 1948-ig címűekre hivatkoznék,² és Pomogáts Béla monográfiájára.³

Jékely esetében viszont nem tekinthetünk el attól az irodalmi ténytól sem, hogy ő a korabeli erdélyi magyar irodalmi élet meghatározó fórumán, az Erdélyi Helikonban jelentkezett 1932-ben, tizenkilenc évesen mint érett költő, s ebből kiindulva egy más irodalmi környezetben is elhelyezendő már indulásától. Néhány évvel később a Kolozsvárt kiadott *Új erdélyi antológia* (1937) szerzői között is szerepel – többek között – Dsida Jenővel, Kiss Jenővel, Szemlér Ferencsel, Szabédi Lászlóval, aztán az 1942–44 között az ugyancsak Kolozsvárt megjelenő *Termés* című irodalmi és művelődési folyóirat szerkesztői és szerzői között – mások mellett – Kiss Jenő és Szabédi László társaságában.

Jékely Erdélyhez való lelki és szellemi kötődését, illetve jelenlétét mai erdélyi irodalomtörténeti összefoglaló munka is tükrözi. A Kántor Lajos – Láng Gusztáv szerzőpár *Száz év kaland* című kötete⁴ a költő kolozsvári munkásságának szentelt nagy figyelmet.

1 *Magyar irodalmi művek 1956–2016*, főszerk. FALUSI Márton – PÉCSI Györgyi, MMA, Budapest, 2021.

2 KENYERES Zoltán, A „harmadik nemzedék” fogadtatása = Uő., *Gondolkodó irodalom*, Szépirodalmi, Budapest, 1974, 127–161; KENYERES, A magyar líra 1945-től 1948-ig = Uő., *Gondolkodó irodalom*, 162–242.

3 POMOGÁTS Béla, *Jékely Zoltán*, Akadémiai, Budapest, 1986.

4 KÁNTOR Lajos – LÁNG Gusztáv, *Száz év kaland*, Bookart, Csíkszereda, 2018.

Ezekből a tényekből kiindulva pedig a *Lidérc-űző* című kötet késői szemrevétele, illetve újraolvasása előtt számontartásra érdemes lehet az erdélyi–romániai magyar kor- és nemzedéktársak közül Kiss Jenő (*Kísérnek a csillagok*), Méliusz József (*Legszebb versei*) és Szemlér Ferenc (*Vándorló évek*) írói jelenléte, tekintettel az ugyancsak 1964-ben kiadott köteteikre.

A harmadik nemzedék korabeli fogadtatását különben versben „kommentálta” Weöres Sándor, s kitetszik ebből, hogy ő is tekintettel volt a tárgyalt nemzedéknek a „bővített” körére: „S hogy egyformák volnánk s egymásra-nézők? Jékely, Vas, Dsida úgy illik össze, / mint sárgadinnye sóval és tubákkal” – replikázott korabeli bírálóiknak, de a közéleti állásfoglalás és a társadalmi érzékenység hiányát felrováó kritikai véleményeket is megfricskázta: „»Politikátlan« korosztály vagyunk? ha / »szociális« versünk mind megpipázzák, / a plajbász csúcsa elkopik, fogadjunk.”⁵

Összegzésként az irodalomtörténész is fontosnak tartotta kiemelni, hogy „nem a költészet feladatáról, hanem a költő személyéről vélekedtek ezek az ifjú költők másként, mint elődeik. Hittek a művészet elkötelezettségében és elhivatottságában, de nem hittek többé a művész személyes irányító szerepében.”⁶

* * *

Jékely Zoltán líráját mély személyesség jellemzi, a gyermekkorban szerzett élmények, a múlt emlékbirodalmának tájai mondhatni állandóan jelen vannak verseiben, azt mondhatnók, hogy az emlékezés indítja versírásra. Egy verses önéletrajz-töredékében 1945-ben ő maga jelentette ki, hogy „jelenemtől a múlt elragadott, / s az életem úgy bukdácsoltam átal / emlékeim laboratóriumával...” (*Párizs kísért*). Sőt, már színre lépésekor, egy 1935-ben írt versében is ezt a gondolatot illetően eleven, váratlan társításokkal élő, képletes nyelven fogalmazott a költő: „Én csak finom kaleidoszkóp vagyok, / fényvel kristályosítom szörnyű s szép / emlékeim csillámló szemetét, / amit az a kisgyermek rám-hagyott” (*Hajnali konfirmáció*).

Jékely egyéni tapasztalatain keresztül szólaltat meg emberi közösséget érintő súlyos kérdéseket és témákat, mert helytálló ugyan, amit róluk, a nemzedékről egykor állapított meg Halász Gábor, hogy „csak

5 WEÖRES Sándor, *Harmadik nemzedék*, Nyugat 1937/5., 389.

6 KENYERES, A „harmadik nemzedék” fogadtatása, 157.

befelé figyelnek”, minthogy az is, hogy mindent tudomásul vesznek. Nemzedéktársaihoz hasonlóan a költészet feladatvállalását ugyan nem az előtte járó Illyést vagy József Attilát követve gondolta el Jékely, de nem fér kétség a költészet iránti elkötelezettségéhez és elhivatottságához.

Hosszú időn keresztül verseinek uralkodó, elégikus hangneme sem változott. Sőt, tragikus-elégikus alaphangúnak minősítette a költő líráját a rendszerváltozás első éveiben készült irodalomtörténeti összefoglaló munka szerzője, megállapítva, hogy Jékely általában az „individuális lét kiszolgáltatottságát, mítoszi messzeségből eredő magányélményét” idézte fel.⁷

Maga a *Lidérc-űző* című vers (1958) választott motívuma is már egy korai alkotásban felmerült, éspedig az 1932-ben, immár életének új helyszínén, Budapesten írt *Városvegi gesztenyesor* címűben. Különböző élete új helyszínét, a nagyvárost még évtizedekkel később is Bábel Budapestként aposztrofálta, ahol úgymond hírre tört (lásd *A por lázadása!*), sőt idős korában írta a *Blokházy siralmaiból*.

A címbe foglalt természeti elem látványa, a gesztenyesor gyermekkori, erdélyi emlékeket idéz fel a költőben. Felelevenedik benne, hogy „az erdő napvilágon gyáva népe / hancúrozott a tisztás-oldalon”, s e népség között voltak tündérek, törpe, vadkan, bakkecske és boszorkány. De míg ezeket az éjszakai lényeket a gyermeki képzelet egyszerűen a csoda körében tartotta számon, s csodaként is hatottak rá, addig az időskort magán eluralkodni érző költő, illetve a késői vers lírai énje, aki fölött eljárt a „huncut idő”, attól riad meg, hogy életét veszje el a boszorkányként megjelenő gonosz szellem. A vele való találkozás, illetve magának az ártó szándékú nőnek a groteszk látványa („kancsi cigánylány, tündéri dúvad”) kezdetben nem érinti mélyen a szemlélt, a vers egy következő fázisa szerint viszont már kísértésbe esik a férfi, felkelti benne a „testi gonoszt”, végül pedig tényleg azt érzi, hogy elveszejtésére tör ama lidérc: „Vén vagyok én már, gyatra öreg, / Tán a halálba szorít az öled. / Iszonyú erdő mélyire csalsz, / Ott megölelsz, kirabolsz, bekaparsz...”

Csak akkor mérhető fel, hogy a lidércel viaskodó lírai hős az érzelmi végleteknek milyen hálójában vergődik, ha a *Séták a Zugligetben* (1935) című, a szerelmet és az elmúlást megjelenítő fiataalkori

7 Vö. KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története 1945–1991*, Argumentum, Budapest, 1994, 87.

versét olvassuk hozzá, mindenekelőtt az utolsó, érzékiséget sem mellőző sorait: „Mi ne kiáltunk. Inkább csak fogózzék / belém fogad fehéet csonthorgonya; / ne hadd, hogy az idő tovább lopózzék: / ölelj, harapj, ne engedj el soha!”

Figyelmet érdemel, hogy ugyanazon évben, 1958-ban született *Az Idő-sárkányhoz* című költemény, amelynek fő gondolata a félelem és aggodalom, ezúttal viszont nem az egyén viszonylatában merül fel ez, hanem a földi lét feltételeinek a megsemmisüléséért – jó tíz évvel az atomkatasztrófa után! – való aggodalomként. A világ pusztulásának, megsemmisülésének lehetősége magának a költőnek a felelőssége, abban az értelemben, hogy neki kell nevének neveznie a globális veszélyt, amit olyan fokúnak vizionál az idősárkány-metáforát megalkotva a költő, mint egykor Vörösmarty, s ez pedig bármikor („szünetlen”) és bárhol (a föld mélyéből, szárazföldről és vízről, földön túli „csillagatlan ködökből”) a világra törhet. Végső soron tehát az embert és a földi létet mindenütt veszélyeztetheti, negatív erőként van jelen: „Vagy itt bújssz mindenütt, fűvön, kövön, / amint egy vak isten milljomban vágott, / s tovább osztódsz vígan vízen-tűzön, / hogy megemeszd prédádat, a világot...”

* * *

Jékely tárgyalt kötetében *Az Idő-sárkányhoz* az első ciklus emblematikus verse, a *Lidérc-űző* pedig a második ciklusé. Előbbi eszmeisége egy globális szemlélet jegyében áll, s az ezt magában foglaló, *A föld dicsérete* című ciklus más versei is nagy távlatokat nyitnak az egyes témáknak, végül is a gondolati líra körében tarthatjuk számon több darabját, s nyilván, a ciklus címadó versét is, amely viszont valamiként nem az első, hanem a második ciklusban kapott helyet. Az első ciklus nagy gondolati verseihez „hozzaolvasva” *A föld dicséretét*, láthatni, mint nyer távlatot a legmélyebb személyes veszteség uralta vers is Jékely lírai világában. Az édesanya emlékének (1961-ben hunyt el) ajánlott óda az örökkévaló dolgok körének kijelöléséig fogja át az anya–fiú kapcsolat mélységeit. A szüntelen átváltozás, a metamorfózis törvényeinek kitett testi valónk akár egy rózsa illatában is a másvilági létből az örökkévalóságba helyeződhet át, ami a természet dialektikája érvényesülésének köszönhetően mintegy vigasz is lehet az édesanyát elveszítő fiú számára...

Hol egy-egy személyes emlék, hol valamilyen észlelet vagy tapasztalat indít el komoly gondolati kísérleteket, elmélkedéseket a meditá-

cióra hajlamos költőben, amint a ciklus sorjázó versei tanúsítják (*Hajdan, Homoksziget, Júliusi pillanat, Alázat a végtelen előtt, Egy haldokló szemével*). Az egyetemesen ható időt néhol csak a hajdan határozószóval határozza meg a költő, más alkalommal a tízezer vagy százezer esztendő jelzi ugyanezt, a végtelen folyamatot pedig a „roppant malom” metaforával nevezi meg, s maga az idő mint sose nyugvó molnárlegény személyesül meg. A tér attribútuma szintén a végtelen, amely a talpalatnyi földtől a hegy-völgyön keresztül az égboltig („hetedhét kék egek”), a csillagrendszerekig, illetve a csillagvégtelenig tágítható, sőt mintegy felhívásként hangzik el a költő részéről, hogy „legyen a végtelen az ember gyarmata, / hol már nem ütközik alantas földi érdek”.

* * *

Mondhatni hasonló szellemi konstellációban s azonos időszakban Jékely fiatalabb és erdélyi költőtársa, Szilágyi Domokos állított fel a fentihez mérhető erkölcsi mércét, kijelentvén, hogy minden véges megalkuvás, az emberi lény megítélése pedig – súlyos huszadik századi történelmi tapasztalatok alapján mondható – alapos kétségeket kelthet. Ezért illethető Jékely részéről az ember mint földi rém, az úr ravasz hajósa, órjas-gépű törpe, valamint hódításra termett lény. Innen pedig egyetlen lépés *Az Idő-sárkányhoz* című versben elkészített vigasztalan költői láttelelet...

Ezt a látteleletet egyetlen vers választja el *Az idegen város* címűtől, amely egy álomszerű, éjszakai városi környezetet ábrázol, s az emberitől idegen társadalmat fest, mondhatni egy negatív utópiát vázol fel. Ahogy a versindításból kiderül, Madách Ádámjaként találja hirtelen *valahol* magát a lírai alany.

A vers 1961-es keltezésű, amely éppen keletkezési ideje által külön jelentőséggel bírhat, megengedi, hogy abban az irodalomtörténeti környezetben láttassuk, amelyben Déry Tibor iniciálékkal megnevezett főhőse, G. A. úr tett furcsa utazását követhetni úgymond *valahol*, a regénycím szerinti X-ben, azaz egy *idegen városban*. Jékely idegen városában minden derengésbe burkolószik, az emberek nem dolgoznak, csak fogyasztanak, és boldognak látszanak, mi több, még csak helye sem lehet ebben a társadalomban az emberi fájdalomnak és a gyásznak, hiszen törvényeikre hivatkozva úgy érvelhettek annak „boldog” polgárai, hogy mindez „társadalmunk régletünt / és meghaladt szakára emlékeztetett”. Ezért ragadhattak karon s emeltek ki

nyomban a rendre – s hozzátehetjük: a rendszerre! – felügyelők egy közjük véletlenül került lányt, hiszen „vígságukba gyászt hozott”, minthogy gyással tüntetett a boldog emberek között. Hozzája csatlakozott rögtön társul a vándor, akit aztán menekülés, azaz repülés közben ráébresztett amaz idegen város valóságára: „El innen, hol a gyász tilos! / Hol megvetett a bánat, ott / az ember helyét nem leli, / hol büntetik a könnyeket, / ott életünk nem emberi, / a boldogság kulissza csak, / s színházias, kövült vigyor / mögött az agy, mint keserű / tűzhányó méhe, forr...”

A költő felelősségvállalása ezúttal abban állt, hogy súlyos és tragikus társadalmi kérdésben hallatta hangját a Kádár-rendszer legsötétebb éveiben, az 1956-os forradalom megtorlása idején. Több mint határozott politikai állásfoglalás volt ez egy „költői költő” (Lengyel Balázs) részéről. Nem is fordíthatott a korabeli kritika különös figyelmet ennek a versnek a méltatására, de még a késő Kádár-korban is többnyire hallgattak róla. A költőről készült monográfiában is egy fél mondat íratott le róla...⁸

A fenti verset követő *Mirákulumban* is a vándorszerep jelenik meg, ezúttal viszont az istenkereső képét veszi fel, aki perelne az Úrral, mivel úgy érezte, nem vigyázott rá. Sok rontás és ártalom érte, ezért is visel gyászruhát – mintegy kapcsolatot teremtve ezzel a „kellékekkel” az előtte elhelyezett vers alakjával. Amikor a földi hatalmaktól nem várhat sz megértést, akkor fordulhat a legfelső instanciához vigasztért. A síró Istennel volt tehát találkozása a vándornak, aki gyászkendőjével szárította fel könnyeit annak, aki végső fokon tényleg vigaszt nyújthat az embernek, azaz: „Múljk szívedből vád és fájdalom, / felejs s lásd újra szépnek a világot!”

A személyes sorsot érintő „kis” lírai szemlélődések, emlékezések és meditációk sora követi az előzőekben tárgyalt „nagy” kérdéseket felvető verseket (*Csillagnézés, Régi kezek idézése, Virágének, A negyvenedik ős, Rémitő öregek, A tél küszöbén, Az erdő téli csendje, Hintadal, A por lázadása*). Ezek motívumait többnyire természeti elemekre és jelenségekre építette a költő, mint amilyen a kert, az erdő, az évszakok.

Más esetre ugyan, *Az Idősárcánykoz* című kötetet (1975) ismeretve, ám egyes versek egymásutánjában észlelt hangnembeli váltásra figyelve nevezte Lengyel Balázs mollban írt verseknek az ilyeneket, amelyek úgymond a nagy versek dúr hangnemét követik.⁹

8 Vö. POMOGÁTS, I. m., 184.

9 LENGYEL Balázs, *Egy költői költő*, Élet és Irodalom 19. (1975/28.) = Uő., *Verseskönyvről*

* * *

Jékely történelmi érdeklődése régről datálódik, s forrásai Erdélyhez és Magyarországhoz meg a keresztény Nyugat világához egyaránt kapcsolódnak. Az 1930-as évek termésében találni *A marosszentimrei templomban* (1936), a *Vasvári Pál nyomában* (1936), a *Nagyenyed, 1850* (1937), *Az éjféli Velencéhez* (1937) című verseket. Magyar és egyetemes létkérdéseket vet fel ezek mellett a *Kalotaszegi elégia* és az *Apotheózis* című, 1936-ban keletkezett költeményekben is. Amikor pedig kritikusként szólalt meg, akkor azt az írói szemléletet méltatta, amely az egészben láttatta a részt, az erdélyi sorsot az összmagyar részeként. Egy kor- és nemzedéktársa verseskönyvét ismertetve fogalmazta meg *Igaz költő próbája* című írásában, hogy „alig is van verse [Kiss Jenőnek], amely nem valamilyen sajátos erdélyi magyar állapotból következne s mégis ezek között egy is, amely ne az egyetemes magyarsághoz szólana. Noha a költőt Erdély sebei szenvedtetik, állandóan jelen való érzése, hogy a sebek egzszersmind a nagy test sebei: a részt mindég az egészben látja.”¹⁰

Az 1950–60-as években *Középkori fametszet* címmel öt vers készült el, egy kis sorozatot alkotva, s ezek már a Jékely-líra egy újabb vonulatát is mutatják, és pedig a költői tárgyiasságra, illetve elvont tárgyiasságra tett kísérletek lennének, amint ezt a költő monográfiája megállapította.¹¹

Szerb Antal különben már korán úgy fogalmazott, hogy Jékely nem szavakat, hanem dolgokat ír. A dolgok nyelvi megjelenítése mindenképp a személyességre valló nyelvi formák „visszamatésztését” jelenti eme tárgyias versekben, s ez a törekvés mintegy jelzi a költő kapcsolódását a negyedik nemzedék, az Újhold költői, Nemes Nagy Ágnesék által választott és művelt elvont tárgyiasság lírájához.

A verssorozat második és a harmadik darabja kapott helyet a *Lidérc-űző* első ciklusában. A dóm tanulmány alcímet viselő darab a személyesség „visszafogásával” mintegy tárgyiassítja a hívő ember bűnbánó indítékait és cselekvéseit-geztusait, minden bizonnyal a milánói dómmal való „találkozásból” kiindulva. Mindezt egy tárgyias, objektív leírás nyomán állíthatja a mai értelmező, amint ebben az

---

verseskönyvre. Magvető, Budapest, 1982, illetve: https://reader.dia.hu/document/Lengyel_Balazs-Verseskonyvrol_verseskonyvre_1982_-668).

10 JÉKELY Zoltán, *Igaz költő próbája*, Termés 1942/3., 111–114.

11 Vö. POMOGÁTS, I. m., 189–194.

idézetben követhető: „itt bent menny-mása bolt alá fogott tér / szentelt homálya kínál enyhet, / s gyertyák felé élőkért és halottakért / merednek reszkető ember-kezek.”

A verscím elemeként használt fametszet választásával is egyfajta érzelemmentességet, valamint a kontrasztokra és az erőteljes kontúrokrak való hagyatkozást vetíti előre a költő, s így maga a tárgytól való távolságtartás is hangsúlyozottabbá válik ebben a verssorozatban.

Az egészsből emel ki részletet a metszet mint grafikai műfaj, s ez olyan kimondottan történelmi témájú versekben is nyomon követhető, mint a *Zsámbék romjai* című, több kis „metszetből” álló költemény, amely az elvont tárgyiasság jegyében keletkezett. Magának a lírai énnak a közvetlen megnyilatkozására csak az utolsó „metszetben” kerül sor, amikor Istenhez szóló fohász hangzik fel részéről az „öldöklő Idő” megfékezésére:

„Tekintsd e művet, Isten,
hisz nem vagy vak s halott,
küldd mellé, hogy segítsen,
két szárnyas angyalod!
S ha nincs felépítője
s ki rakjon új falat,
hadd óvja meg belőle,
bár azt, mi megmaradt!
Járják körülbe karddal,
csapdosván a mezőt,
s kergesse égi karddal
az öldöklő Időt!”

Világos tehát, hogy nem valamiféle „romköltészet” búskomor hangulatát hordja magán a vers, sőt a távolságtartás ezúttal groteszk elemeknek köszönhetően riasztó, visszataszító jegyeket vesz fel, azaz az objektív leírás szerint vad rondít az egykori oltár elé, a kitört ablakon ágyúcsóként lő be a Nap, a hideg éjben bagoly s denevér röpköd, pusztulnak a szent hely ékes kövei...

E vigasztalan látvány elemeit évtizedekkel korábbi versben előlegezte meg Jékely. A *marosszentimrei templomban* című történelmi elégia (1936) költője látta és láttatja, hogy „egér futkározik a pad alatt, / s odvából egy-egy vén kuvik kiront”, valamint „a hiuban a denevér riad”.

Nem egyhangú a verssorozat harmadik darabja sem. Éppen erre a „metszetre” alapozva tett fontos észrevételt korabeli kritikájában Domokos Mátyás, kiemelve az esztétikai minőségek és művészi attitűdök „elegyítését”: „Jékelynek nagyon jellemző kísérlete a lírai groteszkre való törekvés, mely a megrendültséget fanyar iróniába fojtja, s a pátoszt a fintorral rímelteti.”¹²

Ugyancsak az „öldöklő Idő” nyomait szemléli, illetve azok fölött elmélkedik a magyar történelem néma tanúit felkereső költő, amint ezt láthatjuk *A budai Kapisztrán-toronyhoz* című költeménnyel való találkozáskor, igaz, ez a „tanú” a leírás szerint magában hordja egy közelmúltbeli, ugyancsak öldöklőnek mondható esemény, a második világháborús bombatámadás sebeit is, de hogy egyetemes távlatot kapjon a helyi esemény, a babiloni torony pusztulásával állítja párhuzamba a költő:

„A babilóni is így gyászolt hajdanán
még évszázadokig, volt istensége holtán,
csillagkémlő helyét keselyű lakta tán,
s kotorekban hűsölt aljában az oroszlán...”

A költő monográfusa úgy látta, hogy „a magyar múltat és az emberiség elpusztult kulturális értékeit idézve Jékely Zoltán egyszerre vett számot a tragikus hazai történelemmel és az emberiség sorsának ugyancsak tragédiákkal terhes alakulásával. A múltba tekintett, a hajdankort vetette össze azokkal az eseményekkel, amelyeket ő maga élt át, s ennek az összevetésnek komor tanulsága van. A fájdalmasan elégikus érzés azonban nemcsak a történelem köréhez kapcsolódik, a költői személyiség egyéni világához is.”¹³

* * *

A *Lidérc-űző* második versciklusának darabjai a magánéleti líra körébe tartoznak, a szerelmet és az öregedést tematizálják általában, így a vágy és a szenvedély – vagy együtt, vagy külön a gyötrellemmel és szenvedéssel –, valamint a halál gondolata is majd’ mindenikben felmerül, a szerelemé néhol groteszk beállításban (*Elefánt-szerelem, Fülledt májusi est*). Nyitányként viszont az édesanya emlékének,

12 DOMOKOS Mátyás, *Gyönyörű-vad futás. Jékely Zoltán Lidérc-űzőjének margójára*, Kortárs 1965/7., 1163–1165.

13 POMOGÁTS, I. m., 192–193.

valamint eszményi lényének megidézése (*Barna, mély szemek, A föld dicsérete*) hangzik fel.

Sok Jékely-versben önkínzó gondolatként és aggodalomként válik szemlélhetővé a testi és lelki vágyakozás: „behemót gyönyörként” láttatja a költő (*Elefánt-szerelem*), középkori történelmi női szereplő szobra előtt elmélkedik, mint egy modern trubadúr (*Egy prágai szoborhoz*), a nőt mitológiai szereplővel azonosítja (*Egy szirénhez*), álomszerűségben rejtőző titokzatos alakokkal folytat küzdelmet (*Pusztulj, álomszedő, Hal, virág, gyümölcs*). Ez utóbbi zárataként hangzik el a testi és lelki beteljesülésre vágyó férfi kérdése:

„Hol vagy, pompás halam, hol vagy, hatalmas
leányvirág, édes tündérgyümölcs,
hogyan végre csillapítsd szomjam-éhem,
és lelkem kongó üregét kitöltsd!”

Született viszont tárgyias vers is Jékely műhelyében a legszenvedélyesebb érzésről, mondhatni objektívan ábrázolt érzelmet. Érzelemmentes, tárgyiasító leírása az *Omnia vincit...* a szerelmi érzésnek, amely hatalmas, fura inda képében szemlélhető:

„Soha ilyen hatalmas, fura indát!
Nem is növényi, már állati inkább,
amint kigyózza nő mind közelebb,
oda ahol érzi a testedet
s az éjszakában rózsás lüktetéssel
– vad ösztönösség, ám megáldva ésszel –
tapogat ablakot, repedt falat,
tíz méteres egy pillanat alatt.”

Eme mérhetetlen emberi vágy „mohón követelőzve” bárhol megtalálja a férfit.

Az idősebb költő mintegy „meddő lesen” várja a megváltó szerelmet, miközben magán a „romlás jeleit” érzi, életét „semmibe támoalgónak” ítéli, s látja „vénesszony-vigyorú halálát”. Számára az idő gyakorta így a belső, a lírai én által érzékelt időt jelenti, amely „gonoszabban öröl száz malomnál”, s ez az időélmény a halál gondolatával társul általában (*Ellen-szonett Helénának*).

* * *

Az élet és maga az emberi létezés, illetve a lelki valóság összetettsége és ellentmondásossága követhető Jékely egyetlen kötetét évtizedek távolából szemlélve és szemlélve is, következőképp helyénvalónak látom az egyik korabeli kritika összegezõ megállapítását. Domokos Mátyás szerint „[Jékely Zoltán] sohase hirdette, hogy a föld a siralom völgye, csak egészen a szakadék partjáig kergette mindig a pillangót, melynek neve a »visszahozhatatlan, játszi élet«, s másoknál mélyebben, végzetesebben érezte át egy gyönyörű-vad futás tragikumát”.¹⁴

14 DOMOKOS, I. m.